

MIKA HANNULA

Elämismaailman ennakot, karikot ja jälkiverot

Arto Laitinen. *Itseään tulkitseva eläin. Charles Taylor ja filosofinen ihmistutkimus.* Gaudeamus, Helsinki 2009. 207 s.
Pentti Määttänen. *Toiminta ja kokemus. Pragmatistista terveen järjen filosofiaa.* Gaudeamus, Helsinki 2008. 187 s.
William James. *Pragmatismi – uusi nimi eräille vanhoille ajattelutavoille* (Pragmatism, 1907).
Suom. Antti Immonen. *niin & näin -kirjat*, Tampere 2008. 280 s.

Elämismaailma. Kokemuksellinen kokonaisuus, jossa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus kiertyvät toisiinsa, toinen toiseensa vaikuttaen ja aktualisoituen. Elämismaailma, jossa korostuu arjen raadollinen lumous. Se on niin täydellisen epätäydellistä. Ja konsepti, jonka avulla saadaan aikaan irti otto objektiivisesta asenteesta ja myönnetään olemassaolomme ainainen vaillinaisuus ja kaihoisa ankkuroituminen kulloinkin tapahtuvaan paikallisuuteen.

Vai miten on? Lupaako 'elämismaailman' käsite liikaa – tai kenties edelleen liian vähän?

Kolme kirjaa, kolme tekijää. Sadan vuoden – ei yksinäisyys, ei yleisyys eikä edes häpeä – peruskaari, jossa hahmottuu pragmatismen juuret, nykyiset viritykset ja ihmistutkimuksen tulkinnallisuuden rajat. Vertailu, joka ei välttämättä ole reilu mutta toivottavasti edes hedelmällinen.

Lähtökohtaisesti William Jamesin klassikon ei pitäisi olla mitenkään eriskummallisen vaikuttava kokemus.

Teos on kokoelma luentoja, jotka on lisäyksittä ja muutoksitta siirretty kirjamuotoon jo alkuperäisversiossa. Alkuperäisteos, joka otti 1907 asiakseen selittää, mitä – alaotsikon mukaisesti – tämä uudeksi mielletty mutta vanhaa perua oleva ajattelu-suuntaus nimeltään pragmatismi on ja mitä se ei ainakaan ole. Siis tietoa, joka ei päällisin puolin ole kovinkaan tuoretta. Mutta samalla materiaalia, joka muistuttaa, että on olemassa yhdysvaltalaisen liberalismien versio, joka ei vaivu vulgaariin utilitarismiin ja yksioikoiseen individualismiin.

Jamesin kirja on sitä, mitä kutsutaan älylliseksi viihteeksi. James on nokkela, nopea ja ilkeä. Sopivassa määrin ja sopivassa suhteessa. Kirja loistaa nimenomaan kirjallista tyyliä, joka ei vanhene hetkeäkään. Lisäksi teoksesta saa irti keskeiset sitoutuneen, itsekriittisen, refleksiivisen, ei-essentialistisen kriittisen ajattelun palikat, joita on totuttu etsimään aivan jostain muualta.

Paketissa on asenne, jonka mukaan teoria ei itsessään ole mitään. Se on väline. Sieltä löytyy väite, että tieto ei ole koskaan täydellistä. Se

on luonteeltaan väistämättä epätäydellistä ja kertyvää. Lisäksi kirja kertoo meille uskottavasti, miten mitkä tahansa asiat ovat toisistaan riippuvaisia ja miten todellisuutta kuvataan mielekkäästi monimuotoisesti, ei yksittäiseen vaipuen. Totuus on monikollista ja suuntautuvaa. Ja juu, kirja muistuttaa, että myös ajattelu on vuorovaikutteista. Toisin sanoen: kiekko peliin, lätkä päätyyn ja perään.

Jamesissa riipaisee se, mikä hänen seuraajissaankin on alati ahdistavaa. Elegantin ajattelun myötätuulessa vankkumaton usko aina vain parempaan tulevaisuuteen ei ole lainkaan aina niin – noh – uskottava. Jos vaikka pragmatistin maailma on aina keskeneräinen, se on myös valitettavasti toisinaan aika lailla suljettu. Elämismaailma on jo läsnä ja terveen järjen kohteet itsestään selvästi valittuja. Lopputuloksena liian usein versio monikollisesta todellisuudesta, joka haisee, näyttää ja tuntuu yllättävän monotoniselta.

Kotoista käytäntöä

Vaan entä nykyversiot? Ja ennen kaikkea kotimaiset versiot pragmatismista ja itsekriittisestä ihmistutkimuksesta?

Etukäteen ajatellen voisi jälleen olettaa, että se mikä Jamesilta puuttuu, olisi melko selkeässä asemassa elämismailmaa pohdittaessa vuosisata myöhemmin. Siis se todellinen, raivostuttava, riidanhaluinen ja silti pakollinen moninaisuus, jossa arki paikantuu ja tulee paikaksi.

Pentti Määttäsen ja Arto Laitisen kirjoista tätä rosoisuutta saa hakea ja hakea. Löytyykö sitä, on tietysti tulkinnanvarainen kysymys. Tulokinta ei kuitenkaan kaivata siihen, että molemmat kirjat ovat teknisesti hallittuja, viileitä rakennelmia ja asiansa osaavia analyyseja. Mutta silti niin epätoivoisen yksipuolisia ja yletömän asiallisia.

Meni monta hetkeä, päivää ja kirjallista apuvälinettä, ennen kuin sain kiinni siitä, miksi tämän tyylinen filosofia on henkilökohtaisesti niin ärsyttävää, niin nuhuista ja nyrpeää. Hetkellinen vastaus löytyi Joseph Brodskyn viimeiseksi jääneestä kokelmasta, joka on suomennettu 1997 nimellä *Keräilijän kappale*. (Alkuperäinen *On Grief and Reason* ilmestyi 1995).

Kyse on intohimosta ja sen sisällöstä, ei niinkään sen puutteesta. Brodsky ei epäröi. Jos on valittava etäisen asenteen ja intohimoisen heittäytymisen välillä, hän seuraa jälkimmäistä. Miksi? Intohimoinen reagointi on lopulta jopa suurempaa inhimillistä objektiivisuutta, ”sillä aineettomalla älyllä ei ole painoa” (122). Brodsky sanoo – turhaa kiertämättä – että eettisessä mielessä ”sille, joka on lukenut paljon Dickensiä, on jonkin verran ongelmallisempaa ampua kaltaistaan ihmistä jonkin aatteen nimissä kuin sellaiselle, joka ei ole lukenut Dickensiä” (60). Näkemys, jota Määttäsen vastustama Richard Rorty väsymättä jaksoi myös puolustaa.

Mutta mitä on tämä intohimo? Jotta välttyttäisiin vertailemassa asioita, joita ei voida vertailla (otetaan vaikka komea vastakkainasettelu Elvis Presley vs. Carl Perkins; ks.

Jim Jarmusch, *Mystery Train*, 1989), tarkastellaan yksittäisiä intohimoja ja niiden sisäistä vetovoimaa tai sen puutetta, sillä niitähän riittää.

Määttäsen intohimo on kirjoittaa kuivasti. Ei vailla huumoria, mutta huumorilla, joka on kuivaa kuin avikolta merimuseoon tuotu hiekka. Vertauskuva, joka ei onnu ihan niin paljon kuin voisi olettaa, sillä Määttäsen on intohimoisesti päättänyt liittyä joukkoon hurmaavaan, jossa lyhyin askelin ja terävin vedoin kirjoitetaan tunneskaalan pakaste-arkkuun – sellaista *understatementia*. (Mielikuvat liikkuvat kiivaasti kohti *Mennyttä maailmaa*, ei Evelyn Waughin alkujaan 1945 ilmestynyttä kirjaa vaan siitä koottua 80-luvun tv-sarjaa.) Jos ei viiltävää niin ainakin viileää analyysia, joka antaa ymmärtää ja joskus ihan rivien välistäkin vihjaa, missä mennään, mikä on merkityksellistä ja mikä olennaista. Avoimuudesta tyyliä ei voi syyttää. Edellä mainittu Rorty on tämänkertaisen tarinan syntisäkki, se uuspragmatisti, joka osataan kyllä suoraviivaisesti tuomita, mutta jota ei suostuta suoraan kohtaamaan ja esittämään argumentaatiota puolesta ja vastaan. Jopa Rortykin ansaitsee hieman enemmän sitä, mistä Aretha Franklin laulaa biisissä ”R-e-s-p-e-c-t”.

Kuten arvata saattaa, Määttäsen seuraa intohimoisesti Charles Peircen versiota pragmatismista. Valinta, joka on varmasti pätevä ja jonka Määttäsen hoitaa kiistatta tyylikkäästi. Ongelmaksi muodostuu halu seurata elämismailman kokemuksellisuutta mutta yhtäaikaaisesti pitää kiinni huivista, jossa intohimoa edustaa sana objektiiviset ehdot. Määttäsen mukaan kokemus perustuu toimintaan ja hieman yllättävästi Lefebvrea mukailen hän lisää, että tämä kokemus on ruumiillisesti eletty. Sitten edetään – yhä intohimoisen eleettömästi – seuraavaan lauseeseen: ”Sosiaalisesta todellisuudesta sen sijaan voi sanoa, että se on toimijoiden konstituution ja merkityksenannon tuote, joka kuitenkin on yksilöön nähden riippumaton ja objektiivinen tosiasia.” (137)

Miksi Määttäsen intohimoaan säästämättä parkkeeraa itsensä elä-

mismaailmalliseen nurkkaan, jossa ollaan riippumattomia ja objektiivisia? En tiedä, enkä usko, että edes Dickens auttaa tässä.

Vaan entä Arto Laitinen?

Laitisen intohimo on toinen Charles, tällä kertaa sukunimeltään Taylor. Se on intohimo, jossa Laitinen – mainoksen sanoin – lihaa säästämättä ja laadusta tinkimättä hakkaa samaan puuhun jotakuinkin tauotta. Jos Laitisesta tulee mieleen todella asialleen omistautunut tikka, se on osoitus sekä intohimosta että sitkeydestä, jota ei sovi jättää kunnioittamatta.

Mutta minkälaista Tayloria Laitinen niin intohimoisesti väsää? Suhde on kriittinen ja uskottava. Joskin se on myös erikoisen hermeettinen. Haju ja maku ovat poissa, tekninen varmuus ja – rumasti sanottuna mutta kauniiksi tarkoitettuna – pilkun nussiminen huippuluokkaa. Tässä versiossa elämismailmaa rakentavat periaatteet, jotka pelkistyvät itsetulkinnallisuudeksi, vahvaksi arvostamiseksi ja persoonana olemisen dynamiikaksi. Elämismailma, joka on tulkinnallista ja jossa kertomukset ovat sekä keskeisiä että kaksineuvoisia. Ne eletään ja ne kerrotaan.

Ei ole lainkaan hassumpaa, että Laitinen väsymättä jaagaa kriteereitä itseymmärryksen tulkinnaalle. Näitä ovat koherenssi, totuudenmukaisuus, eettisyys, arvot, mielikuvituksen voima ja autenttisuus. Komea lista, joka loistaa voimakasta aatosta ja eetosta, jotka taasen ovat poissa näkyvistä Laitisen tavassa käsitellä koko teemavyöhyt. Edellä mainitut vaatimukset kun osoittavat kohtaan, jota ei sovi kieltää: ne ovat tavoitteita, joita ei takuulla koskaan saavuteta, mutta joita kohti yhtä takuulla on mielekästä rämpiä, kompastua, nousta ylös ja hortoilla lisää ja yhä lisää. Tämän ei-näivän paikallisuuden henkisten rokonarpien huomioimisen sijaan Laitiselle nousee ylenpalttiseksi ja ylitsepääsemättömäksi intohimoksi hahmottaa näitä kriteerejä huolellisen objektiivisesti ja lopulta myös universaalisti.

Laitisen elämismailmassa per-

soonien rooleihin kuuluu seuraava kaunis litania: he ovat läsnä ”vas-
taajina, vastaan tulijoina, vastaan-
ottajina ja vastuunkantajina” (145).
Neljä v-sanaa, jotka kaipaavat muu-
taman lisäyksen. Missä ovat välistä-
vetäjät, väliinputoajat ja vaihtelevasti
välittävät? Siis ne kaikki ei niin siistit
ja sutjakkaat osa-alueet elämismaail-
masta, joita voi puolustaa ei-objektiiv-
isesti mutta soveltaen universaalisti.

Ja niin – kun mennään syviin
vesiin, mureenan pesiin – tätä arjen
tunkkaista yhtäaikaista alijäämää ja
ylitsevuotavaa rämettä ei saa objek-
tiiviseksi edes tehokkaimmalla tele-
objektiivilla. Kaikkiällä kaiken aikaa
tapahtuvaksi se taipuu jo huomatta-
vasti helpommin, mutta itseään tois-
tavaksi se jää ja jähmettyy vain jos
elämismaailman annetaan – intohi-
molla tai ilman – rapistua ja latistua,
haalistua ja näivettyä. Ja kyllä, kun ei
parempaan pysty, taas laulun sanoin,

nyt Asaa lainaten ”...turnajaisis se-
kaisin vasurist, suomalainen unelma
on täydellinen tasuri, loppupeleiss
vaihtoehdot hävii ...”

Mätkyt

Ja sitten – ne luvutat jälkiverot. Jäl-
kisanat, joissa on yltäkyllin huonoa
makua, mutta kun ei millään saata
olla sanomatta. Sanomatta siitä,
miten Laitinen kirjansa loppukeven-
nyksenä viittaa Neil Youngin biisiin
nimeltä ”Ever After”. Entäs sitten?
Mikäs tässä on vikana? No, vakavasti
ottaen lähes kaikki, koska myös sillä,
miten ja mihin pop-musiikissa vii-
tataan, on olemassa tietyt kriteerit,
jotka menevät nyt pahasti vinoon.

Laitinen on innoissaan, koska
herra Young (joka on tietysti kotoisin
samasta vaahteralehtimaasta kuin
Taylorkin) tässä kappaleessa laulaa,
miten maailma on täynnä kysy-

myksiä ja joihinkin niistä vastataan,
joihinkin ei. Lisäksi Laitinen on tyy-
tyväinen, että sama biisi jatkaa, että
maailma on täynnä vastauksia, joista
toiset ovat oikeita ja toiset vääriä.

Mitä helvettiä. Jos Neil Youngiin
täytyy viitata, onko pakko valita biisi,
jonka sanoitusten taso on yhtä imelää
kuin Imelda Marcosin kenkämake
(vertailu on suora pop-viittaus, vaan
mihin bändiin ja mikä biisi?). Tähän
siirappiseuraan mahtuu jo edellä
mainittujen mukaisesti Kanadasta
kotoisin oleva Céline Dion. Keski-
näisessä vertailussa tasoero löytyy
enää vain siinä, että Dion käyttää
huomattavasti enemmän aikaa ja
vaivaa hiustensa puhtaana pitä-
miseen. Ja jos näin on, niin silloin
sitä sopii jo viitata melkein mihinkä
tahansa shampoo-mainokseen. Ne
kun ovat niin pirteitä ja virkeitäkin.
Ja varmasti osa elämismaailmaamme.